

הרב ד"ר יוחאי רודיק

"איש על העדה" - הגר"א שפירא זצ"ל וישיבת "מרכז הרב"

שאיפת היצירה הרוחנית

"ישיבה היא המוסד הראשון והעתיק ביותר כבר מזמן האבות... הישיבה אינה מקום של לימוד תורה גרידא, אלא זהו מקום שמוסרים בו את התורה מדור לדור. זה מקום שיש לו מעלות מיוחדות והוא בנוי מרב, חבר, ותלמיד... הישיבה יוצרת נפש בגלל שהשכינה שרויה שם, זה המקום שיש שכינה, יש כוח יצירה אחר, יש יצירת נפש. עיקר עניינה של הישיבה הוא לפתח את "שכל התורה", שאדם ידע לעיין בתורה, ולכן עיקר הישיבה הוא הלימוד בעיון¹. דברים אלו, פרי שיחתו של הגר"א שפירא זצ"ל בעניין הגדרת ישיבה ומהות תפקידה, מתחברים לראשית חורף תרפ"א - שנה בה נשא הראי"ה קוק את הרצאתו בפני חכמי מרכז הרב שהיוו גרעין לישיבה העתידית. ההרצאה שזכתה לכותרת "הרצאת הרב" שרטטה את המגמות החינוכיות והאתגרים התורניים של הישיבה העתידית:

"לחיים של יצירה הנני קורא אתכם, זאת היא הנקודה העליונה שאנחנו חייבים לשאוף אליה. גלי התחייה הלאומית הולכים הם וסוערים. הננו מרגישים את המיית שאונם"².

משמעות דרישת "חיים של יצירה" שבאה לביטוי בדברי הראי"ה קוק והמשכה, שנים רבות מאוחר יותר, בדברי הגר"א שפירא זצ"ל מתבטאת בתחומים שונים ומגוונים. בראש וראשונה התכוון בשעתו הראי"ה קוק לעצב ציבור של לומדים שאינם רואה את תיפקודו בבית המדרש מכוח ההרגל בלבד, אלא מציב לעצמו אתגרים בלימוד התורה ושואף ליצירה עצמאית המשלבת כוחות נפש ומאמץ אינטלקטואלי.

1. דברי הרב שפירא מצוטטים מתוך הספר "אמרי שפר" בעריכתם וליקוטם של ידידי הרבנים: בנימין רקובר ויצחק דדון (ירושלים תשס"ח). אני מודה להם על הרשות להשתמש ולצטט מתוך הספר.

2. הרב א.י. קוק, הרצאת הרב, עמ' ג'.

כדי להגשים את שאיפת היצירה הרוחנית לסוגיה השונים נדרשו תלמידי "הישיבה המרכזית" בשעתם לפתח את כשרון כתיבתם וכותר הבעתם בכתב ובעל פה. "חשוב לנו גם הסגנון הספרותי להרגיל ולחנך את תלמידינו... למשוך בקשת סופרים בסגנון יפה ובהיר, לבאר ולברר אמיתתה של תורה... וידעו תלמידינו לעמוד בפרץ גם בעט סופר מהיר נגד כל רוח סועה וסערי".³

קשה להתעלם מהקשר ההדוק בין דברים אלו לבין דברים דומים שהשמיע מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל שנים מאוחר יותר בעניין מעלות הכתיבה והיצירה: "אפשר ללמוד וללמוד ולאדם לא יהיה כח יצירה. ההבנה הפשוטה זה כח היצירה, כח השכל, ודברי תורה שמכניסים הם מפתחים את השכל - שכל של תורה, כח היצירה".

באחד מימי חול המועד נכנס אצל רבנו (הרב שפירא זצ"ל) אברך חשוב ודיבר עמו בדברי תורה. האברך אמר חידוש עצום, ורבנו שלף עט, מסר לאברך ואמר: "תכתוב! שלא ילך לאיבוד".

בהזדמנות אחרת אמר שפעם חשב שלא ישכח, לכן לא כתב הכל, וכיום הוא מצטער שלא כתב כי לצערו הוא רואה שמתחיל לשכוח, וזירז את הנוכחים לכתוב הכל".⁴

עמלה של תורה

עולם הכתיבה והיצירה מהווים חלק מהשקפה יסודית בעניין עמל התורה. השקפה זו מאפיינת את "הישיבה המרכזית" לדורותיה החל מתקופת היוסדה בימיו של הראי"ה קוק זצ"ל, דרך בנו יחידו הרב צבי יהודה קוק זצ"ל ועד לכהונתו של הגר"א שפירא זצ"ל. מתקופת הראי"ה קוק מצאנו תיאור חי ותוסס של תלמידי הישיבה פרי עטו של הסופר שבתאי דניאל:

"עשרות צעירים מסובים לפני עמודות או מכונסים סביב שולחנות ולומדים בשקידה. אלו מתבלים את לימודם בפיזום חשאי ואלו מסלסלים את קולם במעלות ומורדות. היאבקות בין השכל לבין החומר הנלמד. השכל נוקב במעמקים, מבקש את ה"נקודה" שבסוגיא ומפרשיה, עיניים בוערות כלהבות... זירת מתגוששים רוחניים".

לימים הדגיש הגר"א שפירא זצ"ל את ערך עמלה של תורה ואמר כי דווקא עיי עמל התורה זוכים לטהרת הנפש והמחשבה. בד בבד הדגיש הרב את הצורך באיזון הכוחות בין השאיפה ללימוד תורה מתוך מסירות נפש, לבין הצורך לשמור על הכוחות ולא להתמוטט פיזית או נפשית:

3. הרב א.י. קוק, אגרות ראי"ה, חלק ב', עמ' ר"ס.

4. דברי הרב מצוטטים מתוך הספר: "אמרי שפירא", עמ' שמ"ו.

"צריכה להיות עמלות בתורה, ועמלות בתורה זה לא רק עניין של שעות, זה השתקעות בסוגיא, זה מבחן של הצלחה בתורה. צריך עמלות, שאדם ילמד עד שיתעייף... צריך להיות שרוי בסוגיא. כשאדם לומד בבא קמא - כשהולך לישון הוא צריך לראות בחלום שוורים, תיישים ובורות... צריך להיות עסוק רק בזה ולא בדבר אחר"⁵.

לימוד מוסר ואמונה

החידוש העיקרי בתוכנית הלימודים ב"ישיבה המרכזית" בתקופת הראי"ה קוק היה מקומם המרכזי של מערכת לימודי ההגות והאמונה היהודית. "פעם אחת בשבוע היה הראי"ה קוק מגיד שיעור בספר "הכוזרי" קורא פסוק אחד ומפרש אותו שעה שלימה... שיח המרענן את הנפש... תורה וישראל תורה וארץ ישראל שחוקיהם הטבעיים שונים ונעלים מכל איתני הטבע... דעותיו הוצקו בדפוסים הלכתיים ונעשו דינים באמונות ודעות"⁶. לימוד האמונה נלמד בישיבה בדרך לימוד שיטתית ומסודרת בהתאם לחזונו של הראי"ה קוק בתקופת כהונתו כרבן של יפו והמושבות. השפעת המודרניזציה והתפשטות הכפירה חייבו התמודדות רעיונית מורכבת שתאפשר את העשייה הדתית לא כפעולה חיצונית בלבד אלא מתוך הכרה והזדהות פנימית ששורשיה יאפשרו יציבות רוחנית. הגר"א שפירא זצ"ל התווה לפני התלמידים סדר לימוד מוסר ואמונה ופרש את הרציונאל העומד בבסיס הקדשת מקום ללימוד האמונה. הרב הדגיש כי בתקופתנו, בניגוד לתקופת ר' חיים מוולוז'ין שכתב כי צריך ללמוד אמונה חמש דקות ביום, יש צורך להעמיק בעיון בלימוד האמונה. בד בבד הרב הדגיש כי כדי להיות למדן צריך ללמוד גמרא בעיון. אדם שילמד קבלה יהיה צדיק אבל לא למדן. הגר"א שפירא הדגיש כי יש ללמוד ספרי אמונה ויראת שמיים הנוגעים ללב האדם. בין הספרים הראויים ללימוד מתמיד ומעמיק מנה הרב את "שערי תשובה" של רבנו יונה, הדגיש את חשיבות לימוד הספר "אורות התשובה" המתייחס לכל אדם, וראה צורך ללמוד בחודש אלול את הספר "ראשית חכמה" כיוון שזה ספר עיקרי ללימוד יראת שמיים. הרב הדגיש כי דווקא הישיבות שלמדו בהן מוסר ואמונה הצליחו להחזיק מעמד בתקופת המהפכה הרוסית בשעתה ובעיתות משבר.

5. שם, עמי שכ"ט-ש"ל.

6. דניאל, ש, העומר, שנה ד', ניסן תשי"ח, עמי 23.

האחריות לכלל ישראל

בשעת לווייתו של הגר"א שפירא זצ"ל הספידו הרב דב ליאור יבדל"א וזיהה באופן התנהגותו והנהגתו של הגר"א שפירא המשך ישיר לדרכי הנהגתו של הראי"ה קוק במיוחד בתחושת האחריות לכלל ישראל ומעורבות בחיים הלאומיים של מדינת ישראל:

"הרב שפירא היה שייך לאותו דור ענקים שהמשיך את גדלות התורה להתבונן ולפתור בעיות המתחדשות חדשים לבקרים. גדלותו בתורה לא הצטמצמה בתוך ארבע אמות של בית המדרש. מושג של הנהגה, מושג של אחריות ציבורית היו חלק אינטגרלי מעצם הווייתו. גדולי ישראל אמיתיים יודעים לראות מה הם צורכי הדור ומה ניתן לעשות כדי לרומם את הדור, כדי לתקן אותו... לא נגזים אם נאמר שהוא היה באמת ממשיך דרכו של מרן הרב זצ"ל, ולפני כעשרים וחמש שנים כשהוא קיבל את הנהגת הישיבה מידי הרב צבי יהודה קוק הוא המשיך לחנך את התלמידים התופסים עמדות חשובות בתחום ההנהגה הרוחנית בעמנו. לראות את השילוב של תורת ישראל עם החיים המתחדשים - החיים הלאומיים שמתחדשים בדורנו... הוא לא פסל את עצם הקמת מדינת ישראל שזה חלק ממהלך הגאולה. המדינה שייכת לכל החוגים ולכל הרבדים".⁷

התבוננות זו על מקומה של הישיבה בחיי המדינה בפרט והאומה בכלל נועצת את שורשיה בהשקפת עולמו של הראי"ה קוק בשנותיה הראשונות של "הישיבה המרכזית". חזונו החינוכי של הרב ביחס לישיבה הורכב משני מישורים עיקריים: התפתחות רוחנית במישור האישי ומעורבות עמוקה בהווי החיים של עם ישראל. באגרות רבות שנכתבו בהקשרים אלו קרא הרב: "להחיות את הישוב החדש בטל תורה, להוציא את האפילה והייבשות המחניקה מיסודו, ולהמציא לו לח של חיים שממנו ישאב לשדו לדורות... ישיבה מרכזית לישוב החדש שתהא מתאמת אליו ותוכל להשפיע מרוחה עליו".⁸

ההכוונה החינוכית ב"ישיבה המרכזית" למעורבות חברתית בציבור הארצישראלי הניעה חלק מהתלמידים לקבל על עצמם משרות רבנות במקומות שונים. מגמת ה"אחדות הכוללת" שראתה במציאות כולה, על גווניה השונים, מרקם אחד מורכב הביאה את התלמידים למעורבות עמוקה בחינוך הדור: ברבנות, בחינוך ובהתיישבות.

7. מתוך הספדו של הרב דב ליאור על הגר"א שפירא זצ"ל. מצוטט בקובץ ההספדים "ישיבה בנסוע הארון", עמ' י"ז-י"ח.

8. הרב א.י. קוק, אגרות ראי"ה, כרך ג', עמ' ל"ה.

הדרך החינוכית

הדרך החינוכית העיקרית באמצעותה זכה הגר"א שפירא זצ"ל להשפיע על תלמידי הישיבה הייתה הדוגמא האישית ומודל ההתנהגות התורנית. רבים מתלמידי הישיבה מספרים בזיכרונותיהם וחלקם ציינו זאת בהספדיהם כי דמותו של הרב שפירא זצ"ל היוותה עבורם מודל לחיקוי. הרב זלמן מלמד ציין זאת בהספדו על הרב זצ"ל:

"עומד בפני דמותו של הרב בבנין הישן בשמחת תורה, עומד על הבימה על יד ארון הקודש רוקד מצד לצד, מחזיק את שני העמודים שם. זו תמונה שאי אפשר לשכוח אותה. את השמחה הגדולה ומאור הפנים שהקרין על כל התלמידים. קצב ההליכה, המרץ, התפילה בקול רם, ההתלהבות בכל פרק מהתפילה. הרב היה הראשון שהתחיל וכל התנופה נמשכה לפי ההתחלה שלו"⁹.

פעמים רבות הדגיש הרב באוזני התלמידים את הצורך לשאוף לשלימות מתוך עמלה של תורה. נוהג היה הרב לצטט באוזני התלמידים את פירוש הספורנו על הפסוק: "ראה אני נותן לפניכם היום ברכה וקללה", כי "אין אמצעי". בנו, הרב שמואל שפירא, הזכיר עובדות אלו בהספדו:

"אבא חזר שוב ושוב: "לא להיות בינוני". וצריך להסביר כי לא להיות בינוני הכוונה לאדם עם עצמו... אבא זצ"ל אמר לראש הישיבה הרב יעקב שליטי"א כי היו לו אלפי תירוצים לא ללמוד... לא להסתפק במה שיש, גם כשיש, לשאוף הלאה. עוד התגברות על קשיים"¹⁰.

קצרה היריעה לספר על כלל אישיותו של מרן ראש הישיבה זצ"ל. קשר נפשי עמוק נרקם בין תלמידיו הרבים לאישיותו המיוחדת של הגר"א שפירא וישיבת "מרכז הרב" הייתה מרכז עולמו. עדות לקשר זה ניתן לראות בהספדו של הרב אליהו על הגר"א שפירא זצ"ל: "אמר לי: כל השבוע תטריד אותי רק לא ביום שלישי. אני צריך להכין שיעור לישיבה!... אני צריך להתייגע ולעבוד ולחזור ולשנן ולומר את הדברים לפני הבנים שלי כדי שהדברים שלי יהיו ברורים". זה יגיעה של תורה, עמל של תורה.

9. מתוך הספדו של הרב זלמן מלמד על הגר"א שפירא זצ"ל. מצוטט בחוברת ההספדים, עמ' מ"א-מ"ב.

10. מתוך הספד הרב שמואל שפירא נ"י על אביו ראש הישיבה זצ"ל. שם, עמ' נ"ג-נ"ד.

נסיים את דברינו בהספד שנשא תלמיד הישיבה על הרב צבי יהודה קוק, לאחר פטירתו ביום י"ד אדר תשמ"ב. דברים אלו לא נס ליחס ומתאימים גם למרן הגר"א שפירא זצ"ל, ראש הישיבה:

"מי ימלל ומי יתאר שעות נוראות... התחסרו טיפות שמים מתוקות, של המקבלים פני מלאך, עם נחלי הדמעות שלנו... עוד רגלינו שוקעות באדמת הר הזיתים וממאנות להיפרד, וליבנו שומע קול פסוקי תורה ונבואה שהורגלו אוזנינו לשמוע מפה קדוש... החלו רגלינו נעתקות מן ההר כמצוים ועושים: להרים ולקחת את אדרת אליהו שנשארה בידינו"¹¹.

11. הרב א. שוורץ, מתוך התורה הגואלת, עמ' 9-10.